

»FR. PAULUS HUNGARUS SEU,
UT ALII VOLUNT, DALMATA O.P.«
JEDNA ZANIMLJIVA LIČNOST IZ XIII ST.

Stjepan Krasić

I

Gornjim latinskim riječima, koje smo uzeli za naslov ovog članka, još je 1691. talijanski povjesničar Andrea Rovetta¹ upozorio na svu spornost podrijetla čovjeka čije je ime ugrađeno u same temelje dominikanskog reda, jednog od bliskih suradnika sv. Dominika (1170—1221), profesora prava na bolonjskom sveučilištu i osnivača ugarske dominikanske provincije koja je 1221—1380. u svom krilu okupljala sve samostane dominikanskog reda u Ugarskoj, Transilvaniji, Albaniji i na cijelom hrvatskom nacionalnom području. Njegovo ime u srednjovjekovnim latinskim izvorima najčešće dolazi u obliku *fr. Paulus Hungarus* ili *fr. Paulus de Hungaria* — o čemu će kasnije biti više govora — pa ćemo ga zato i mi u ovom prikazu zvati *Pavao iz Ugarske*.

O njemu se na stranicama pojedinih povijesnih djela pisanih u inozemstvu bilo podosta pisalo, ali je on — koliko je nama poznato — potpuno izmakao pažnji naših crkvenih i kulturnih povjesničara. Istina, sve što je o njemu pisano uglavnom se svodi na uporno ponavljanje svega nekoliko dokumentiranih činjenica, uz nerijetko dodavanje neprovjerenih i neprovjerljivih tvrdnja koje se još i danas uporno povlače u znanstvenoj literaturi. Drugim riječima, o njemu je više pisano nego što se u stvari zna.

Ovo siromaštvo izvorne dokumentacije nužan je pratilac i ovog kratkog prikaza Pavlova života i rada, koji upravo zbog toga i nema nikakvih drugih pretenzija nego da skrene pažnju na ovu zanimljivu ličnost iz prve polovice 13. st. za koju mnogi stariji i noviji pisci tvrde da je bila rodom iz Hrvatske.

¹ *Bibliotheca Chronologica illustrium virorum provinciae Lombardiae Sacri Ordinis Praedicatorum. Bononiae 1691, str. 6.*

Pavao se prvi put spominje početkom 1219. skupa s redovnicima tek osnovanog samostana sv. Nikole u Bologni (*S. Nicolai ad Vineas*) kao *Fr. Paulus de Hungaria doctor*.² Čini se gotovo sigurnim da je ušao u dominikanski red predobiven propovjedima jednog od najbližih suradnika sv. Dominika i nekadašnjeg profesora i dekana pravnog fakulteta pariškog sveučilišta, Reginalda iz Orléansa, kojega je sv. Dominik poslao u Bolognu da propovijeda i promiče netom ustanovljeni red. Kada je Reginald 21. prosinca 1218. stigao u Bolognu i odsjeo u samostanu *S. Maria alla Mascarella*, koji je u veljači ili ožujku iste godine osnovao sv. Dominik na prolazu iz Rima u španjolsku, u njemu je našao svega nekoliko redovnika. No Reginaldove vatrene propovijedi zanjale su cijelu Bolognu, a naročito sveučilišne profesore i studente kojima su na poseban način bile upravljene. Domalo ih je toliko ušlo u red da za njih nije bilo više mjesta u samostanu *S. Maria alla Mascarella*, pa je odmah trebalo pomišljati na osnivanje drugog samostana. Na zagovor ostijskog kardinala Hugolina, osobnog prijatelja sv. Dominika, bolonjski je biskup Enrico di Fatta Reginaldu dao crkvu sv. Nikole, skupa sa svim pratećim prostorijama, u južnom dijelu grada zvanom *alle Vigne*, koji je malo prije toga (1208) bio opasan gradskim zidovima. Uskoro su sve te prostorije bile preuređene i proširene, tako da su još iste godine u njih mogli ući novi redovnici. Među njima se nalazio i Pavao iz Ugarske.³

Da je Pavao doista bio profesor prava na bolonjskom sveučilištu, imamo više dokaza, kako u suvremenim povijesnim vrelima tako i u kasnijim djelima koja se bave poviješću toga sveučilišta.⁴ Ne zna se kada je točno počeo predavati, ali se ipak može odrediti *terminus post quem non*. Naime, Pavao je između ostaloga — kao što ćemo kasnije vidjeti — za potrebe svojih slušača napisao komentar na prvu kompilaciju Dekretala pod naslovom *Notabilia I^o Compilationis Decretalium*, koja je kao školski udžbenik nakon IV Lateranskog crkvenog sabora (1215) iz-

² Usp.: *Monumenta conventus Bononiensis*, in »Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum«, I. Romae 1893, str. 72.

³ Humbert Vicaire, *Storia di san Domenico*. Edizione italiana a cura di P. Angelico Ferua O. P. Alba, Edizioni Paoline, 1959, str. 396—397.

⁴ Jacobus Quetif — Jacobus Echard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, I. Lutetiae Parisiorum 1719, str. 21b; Gerardus de Fracheto, *Vitae Fratrum Ordinis Praedicatorum necnon Cronica Ordinis ab anno MCCIII usque ad MCCLIV*. *Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum historica*, I. Lovanii, Typis E. Charpentier & J. Schoonjans, 1896, str. 305; Sigismundus Ferrari, *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum*. Viennae Austriae, Typis Matthaei Formicae, 1637, str. 31; Andreas Rovetta, n. dj. str. 6; Maurus Sarti — Maurus Fattorini, *De claris Archigymnasti Bononiensis professoribus a saec. XI usque ad saec. XIV*, I. Bononiae 1769, str. 385.

gubila gotovo svaku vrijednost, iz čega zaključujemo da je taj njegov opis morao biti napisan prije, vjerojatno oko godine 1210.⁵ Osim toga, Pavao na jednom mjestu drugog svog djela *Notabilia II^{ae} Compilationis Decretalium* spominje kanonista Melendoa (Melendo) koji je 1209. napustio bolonjsko sveučilište i osnovao sveučilište u Vicenzi, što pretpostavlja da ga je osobno poznao, odnosno da se je već nalazio u Bologni dok je Melendo predavao.⁶ Iz svega ovoga nije teško zaključiti da je Pavao vjerojatno došao u Bolognu oko 1200. i da se nakon završenih studija prava nije vraćao kući, nego da je u to »zlatno doba« bolonjskog sveučilišta započeo svoju profesorsku karijeru.⁷

Pavao je nakon ulaska u red ubrzo postao vrlo ugledan član svoje redovničke zajednice sv. Nikole u Bologni, u koju je na svojim brojnim putovanjima rado navraćao sv. Dominik. Čini se da se je njihov prvi susret zbio 1. rujna 1219, kada je sv. Dominik na putu iz Rima navratio u taj samostan. Od tada su postali veliki prijatelji. Poznato je, naime, da je sv. Dominik — imajući u vidu specifičnu svrhu svoga reda — bio posebno naklonjen intelektualcima. Nema sumnje da je Pavao upravo na njegovu izričitu želju godine 1220. napisao djelo *Summa de poenitentia*, o kojem će biti govora kasnije. Osim toga, iz sačuvanih dokumenata doznajemo da mu je povjeravao posebne zadatke koji su se ticali mlade redovničke zajednice sv. Nikole u Bologni. Tako mu je npr. zajedno s još trojicom redovnika istog samostana —

⁵ Gregorio M. Dénes, *I Notabili di Paolo Ungaro canonista Bolognese del secolo XIII*. Estratto della Dissertazione per la laurea nella Facoltà di diritto canonico della Pontificia Università Gregoriana. Roma, Libreria Ente Religioso dei PP. Barnabiti, 1944, str. 15—16; Bela Iványi, *Bilder aus der Vergangenheit der ungarischen Dominikanerprovinz*, in »Mélanges Mandonnet«, II. Paris, J. Vrin, 1930, str. 438—442.

⁶ G. M. Dénes, n. dj., str. 14.

⁷ Bolonjsko sveučilište, u to vrijeme zvano *Studium Generale*, početkom XIII st. pohađalo je više od 10.000 studenata iz cijele Evrope. Za razliku od pariškog sveučilišta koje se oblikovalo kao zajednica profesora (*universitas magistrorum*), bolonjski *Studium Generale* se je sastojao od udruženja učenika (*universitas scholarium*) koje je imalo dva odsjeka: talijanski i netalijanski ili »ultramontanski«. Ovaj drugi sačinjavali su studenti iz svih ondašnjih evropskih država (*nationes*). Jedan dokumenat iz 1265. nabraja 13 *nationes* među kojima i *natio Hungarica* kojoj su pripadali i studenti iz hrvatskih krajeva. (Usp. *Statuti delle Università e collegi dello Studio bolognese*, a cura di C. Malagola. Bologna 1888; *Rotuli dei lettori, legisti e artisti dello studio bolognese dal 1384 al 1799*, a cura di U. Dallari. Bologna 1888; *Studi e memorie per la storia dell'Università di Bologna*, vol. I—XIV. Bologna 1909—1938.) Budući da je oko 1215. u Bologni studirao pravo splitski klerik Toma koji će kasnije kao arhidiakon postati slavan po svojoj povijesti splitske Crkve pod naslovom *Historia Salonitana*, pretpostavljamo da mu je naš Pavao bio profesor.

nakon ulaska u red bolonjske plemkinje Diane d'Andalò (+1235) — povjerio zadatak da pronađe jednu prikladnu kuću u kojoj je želio otvoriti prvi ženski samostan reda u Bologni.⁸ Pavao se odmah dao na posao i uskoro pronašao kuću koja mu se za tu svrhu činila prikladnom. No izboru se te kuće usprotivio bolonjski biskup Enrico di Fatta, navodeći da je odveć blizu gradu. Bojao se, u stvari, da uzdržavanje tog samostana ne padne na teret građana,⁹ tako da je Pavao bio primoran tražiti drugo mjesto na koje bolonjski biskup ne bi imao prigovora, što mu je naposljetku pošlo za rukom.¹⁰ Malo iza toga Pavao postaje prior samostana sv. Nikole. Spominje se na toj dužnosti 13. siječnja 1221, i to prilikom isplate kuća i zemljišta koje je 13. ožujka 1219. posredstvom spomenute Diane d'Andalò Reginald iz Orléansa bio kupio od njezina djeda Pietra Lovellija.¹¹ U kupoprodajnom ugovoru Pietro Lovelli izjavljuje da je bio podmiren *a domino Paulo, priore atque rectore collegii sive universitatis ecclesie beati Nicholai de Braida de ordine Predicatorum, nomine suo et suorum fratrum et successorum ordinis memorati ecclesie prelibate sexentas libras bononenorum* . . .¹² Čini se da je na tu dužnost

⁸ O Diani d'Andalò v. Innocentius Taurisano, *Catalogus hagiographicus Ordinis Praedicatorum*, ed. 2. Romae 1918, str. 10.

⁹ U jednom suvremenom životopisu bl. Diane d'Andalò čitamo: *Interea Beatus Dominicus a Bononia commisit hoc negotium quatuor Fratribus, videlicet Magistro Paulo de Ungaria, Fr. Guale, qui postmodum Episcopus Brixiensis fuit, Fr. Venturae Veronensi, qui postmodum Prior Provincialis extitit, ac Fr. Rodolfo Favensi supræmemorato. Hi ergo quatuor, vivente beato Dominico, invenerunt quandam locum, ubi deberet edificari domus Dominarum; sed episcopus Bononiensis noluit, ut in predicto loco fabricatur ecclesia, eo quod nimis prope civitatem esset locus. . . (Vita ms. della B. Diana, compilata da un Autor contemporaneo, della quale si è parlato nell'Introduzione agli Atti di questa serva di Dio, in »Atti e memorie degli uomini illustri in santità«, vol. I, a cura di Giovanni Battista Melloni, str. 364—365.*

¹⁰ N. dj., str. 365.

¹¹ H. Vicaire, n. dj., str. 397.

¹² Nikolaus Pfeiffer, *Die ungarische Dominikanerordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241—1242*. Zürich 1913, str. 147—148. Neki pisci tvrde da je Pavao po nalogu sv. Dominika već g. 1220. — odmah nakon I. opće skupštine reda — putovao u Ugarsku da izvidi prilike i razmotri mogućnosti proširenja reda i da je tom prilikom sa sobom doveo nekoliko drugova koji su ga slijedeće godine pratili na putu u Ugarsku. No već su davno razni povjesničari reda izrazili sumnju u autentičnost tih dokumenata (O tomu v. B. Altaner, *Die Dominikanermmissionen des 13. Jahrhunderts*. Forschungen zur Geschichte der kirchlichen Unionen und der Mohammedaner und Heidenmissionen (Breslauer Studien zur historischen Theologie, 3), Habelschwerdt 1924, str. 142—143; H. Chr. Scheeben, *Der heilige Dominikus*. Freiburg in Br. 1927, str. 361; Raymond Loenertz, *La vie de S. Hyacinthe du lecteur Stanislaus, envisagée comme source historique*, in »Archivum Fratrum Praedicatorum«, XXVII. Roma, Institutum historicum Fratrum Praedicatorum, 1957, str. 22—25).

morao stupiti znatno prije. H. Vicaire misli da je Pavao bio prior još za vrijeme 1. generalnog kapitula reda, koji se je pod ravnanjem sv. Dominika godine 1220. na blagdan Duhova održao u samostanu sv. Nikole u Bologni.¹³ Nije moguće pouzdano utvrditi da li je i on sudjelovao u radu te prve opće skupštine reda, kao što to nije moguće utvrditi ni za većinu njezinih sudionika, ali je teško pretpostaviti da su se kapitularci mogli lako lišiti njegova iskustva i poznavanja kanonskog prava. Kako je, naime, poznato, na tom je kapitolu sv. Dominik prvi put bio povjerio svu vlast nekolicini izabranih definitora, koji su za vrijeme održavanja kapitula imali »svu vlast odlučivati, naređivati, određivati i kažnjavati sve članove reda s jedinom iznimkom vrhovnog starješine reda«. ¹⁴ Kapitul je, osim toga, donio nekoliko veoma značajnih odluka trajne naravi, kao npr. karakter koji su trebale imati *Institutiones Fratrum Praedicatorum*, kasnije poznate kao *Constitutiones Fratrum Praedicatorum*, opseg vlasti vrhovnog starješine reda i opće skupštine, periodičnost održavanja općih skupština, obveza studija za članove reda na sveučilištima kakva su u ono vrijeme bila u Bologni i Parizu itd.¹⁵ Po sebi se razumije da su za taj posao bili neophodno potrebniiskusni pravnici kakvi su bili Pavao, Reginald iz Orléansa ili Jordan Sas¹⁶ koji je malo kasnije zamijenio sv. Dominika na vodstvu reda (1222—1237).

Pavao je još jednom bio prior-domaćin jedne opće skupštine reda koja je također pod ravnanjem sv. Dominika na blagdan Duhova, 30. svibnja 1221, počela rad u njegovu samostanu. Bio je to 2. generalni kapitul reda. Dok je prvi bio uglavnom zakonodavni, drugi je bio organizacijski. Na prvom je glavni predmet rasprave bio kako dati konačnu fizionomiju reda oblikovanjem njegove jezgre, a na drugomu kako brže i lakše proširiti red po cijelom ondašnjem svijetu, a da ne dođe u pitanje njegovo jedinstvo slučajnim sukobom njegove administrativne jezgre i periferije koju su sačinjavali članovi reda u apostolatu razasuti po cijelom svijetu. Da red bude što mobilniji i djelotvorniji, na ovoj je skupštini izvršena njegova teritorijalna podjela na područja, koja će malo kasnije dobiti službeni naziv *provinciae* tj. redovničke pokrajine. Tu je ujedno određeno da se redovničke pokrajine organiziraju po ugledu na red ili opću skupštinu kojoj stoji na čelu poglavar reda zajedno s izabranim predstavnicima pojedinih pokrajina. Na starješinu otpada primanje novih članova, briga oko njihove izobrazbe, raspodjela važnijih službi u upravi i apostolatu te briga za ispravno ponašanje braće, a na skupšti-

¹³ H. Vicaire, n. dj., str. 435.

¹⁴ N. dj., str. 437.

¹⁵ N. dj., str. 434—460.

¹⁶ N. dj., str. 437.

nu — sjedinjenu s pokrajinskim starješinom — upravna, zakonodavna i nadzorna vlast. Taj složeni organizam trebao je osigurati jedinstvo i funkcionalnost reda na općoj i pokrajinskoj razini.¹⁷ Opća skupština ujedno je imenovala i prve pokrajinske priore (*priores provinciales*), jer još nije postojao nikakav zakon o načinu njihova izbora: treba li da oni budu birani ili imenovani. Iako nisu sačuvani spisi te skupštine, čini se gotovo sigurnim da je na njoj ustanovljeno pet pokrajina: španjolska, provansalska, francuska, lombardska i rimska, te da su razaslane misionarske skupine povjerene vodstvu iskusnih redovnika u Ugarsku, Njemačku, Englesku, Dansku, Poljsku i Grčku.¹⁸ Međutim, kronika priora u Bodrogu Suiberta (Petra) općenito poznata pod naslovom *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*, pisana 1259, tvrdi da je na toj skupštini bila ustanovljena također i ugarska provincija na čelu s Pavlom i da joj je dodijeljeno 8. mjesto među ostalim provincijama reda.¹⁹

Bilo kako bilo, sigurno je da je ova opća skupština značila prekretnicu ne samo u Pavlovu životu, nego i u povijesti mladog Propovjedničkog reda. Bili su to drugi »Duhovi reda« koji su najavili njegovo proširenje po cijelom svijetu i početak njegova višestoljetnog djelovanja u raznim narodima. Pavao je pošao u Ugarsku u pratnji svega četvorice drugova, od kojih jedino Sadoke iz Poljske znamo ime.²⁰ U kronici priora Suiberta čitamo da su došli u jedan grad koji se nalazio izvan granica Ugarske i oko čijeg se imena još uvijek spore povjesničari. Nosio je latinski naslov: *civitas Lauriensis*. Neki misle da se radi o mađarskom gradu Györu (lat. *Jaurium*, što, po našem mišljenju, nikako ne može biti točno, jer pisac kronike izričito precizira da se je nalazio izvan Panonije, pod kojom je podrazumijevao Ugarsku. Drugi misle da je riječ o gornjoaustrijskom selu Lorchu u blizini Linza (lat. *Lauriacum*),²¹ što ne zvuči naročito uvjerljivo. Teško je, naime, povjerovati da je tuda vodio put iz Bologne u Ugarsku. Povjesničar ugarske provincije Sigismund Ferrari misli da taj grad treba tražiti negdje u našim krajevima, nedaleko od ondašnje talijanske granice, i to vjerojatno u Istri, kuda je vodio najlakši i najbliži put za Ugarsku.²² Prior Suibert pripovijeda da je Pavao odmah nakon dolaska u taj grad počeo propovijedati narodu izazvavši neviđeno zanimanje ljudi iz cijelog onog kraja. Tu je

¹⁷ N. dj., str. 509.

¹⁸ N. dj., str. 520.

¹⁹ Tiskana je u dodatku djela *Fratrīs Gerardi de Fracheto O.P. Vitae Fratrum Ordinis Praedicatorum necnon Cronica Ordinis ab anno MCCIII usque ad MCCLIV*. Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum historica, vol. I. Lovanii, Typis E. Charpentier & J. Schoonjans, 1896, str. 505—320.

²⁰ O njemu v. I. Taurisano, *Catalogus hagiographicus*, str. 16.

²¹ N. Pfeiffer, n. dj., str. 22.

²² *De rebus Hungariae Provinciae Ordinis Praedicatorum*, str. 33.

ujedno primio u red tri nova člana koji su se u svom gradu isticali učenošću.²³ Premda se sada broj Pavlovih pratilaca popeo na sedam, on ipak nije htio tu osnivati nikakav samostan, i to vjerojatno zbog toga što se on nije nalazio u području koje mu je dodijelila 2. opća skupština reda. Tako je proslijedio put i stigao u Panoniju; zaustavio se najprije u Veszprému, a potom u Krunidbenom Biogradu (lat. *Alba Julia*, danas Székesfehérvár), gdje je odmah osnovao po jedan samostan svoga reda.²⁴ Lako je pretpostaviti da je tom prilikom prošao preko naših krajeva, možda Zagreba i Varaždina, kuda je vodio put u Ugarsku.

Prior Suibert u svojoj kronici navodi da je Pavlova misija u tim ugarskim gradovima bila veoma uspješna. Ističe se njegovo misijsko djelovanje u virovitičkom kraju, gdje je — kako tvrdi Suibert — bilo dosta patarena koji su se iz Bosne proširili u te krajeve. Ne znamo koliko je redovnika sudjelovalo u toj misiji, ali je sigurno da ih je Pavao poslao koliko je najviše mogao, jer će bosanski patareni — kako ćemo uskoro vidjeti — u idućim desetljećima biti glavna briga dominikanaca. S tim su patarenima u virovitičkom kraju dominikanci imali mnogo neprilika, dok naposljetku nisu većinu od njih priveli u krilo rimske crkve.²⁵ Sve se ovo moralo dogoditi nedugo nakon Pavlova dolaska u Ugarsku, vjerojatno nakon godinu dana, ili nakon dvije godine, dok je on još bio provincijal. Poslije toga se Pavlu u

²³ Prior Suibert ovako opisuje taj događaj: *Anno domini millesimo ducentesimo vigesimo primo cum magister Paulus Hungarus, qui actu legens erat in iure canonico Bononiae, intrasset ordinem, cum aliis quatuor fratribus missus est in Hungariam per beatum Dominicum. Et primo venerunt in civitatem Lauriensem; ad quorum predicacionem concurrebat multitudo hominum tanquam ad novum et inauditum spectaculum; ubi in ipsa predicacione tres de bonis scholaribus sunt recepti ad ordinem. Et quia nondum locum habebant, egressi inde transierunt in Pannoniam, ubi ipsa nocte fratri Sadoch, qui unus erat de quatuor et postmodum prior conventus Zagrabien-sis exstitit, vir magne perfeccionis, multitudo apparuit demonum alta voce et magno ululatu dicencium: »Venistis huc, ut auferatis ius nostrum«. Et dirigentes se in illos tres novicios iuvenes aiebant: »Heu, per tales parvulos nos confunditis.« Quod dictus frater sociis suis, dictis matutinis, narravit (Gerardus de Fracheto, *Vitae Fratrum*, str. 305).*

²⁴ N. Pfeiffer, n. dj., str. 25—29.

²⁵ *Inde procedentes venerunt in civitatem Vesprimiensem et inde in Albam. Tandem numero fratrum accrescente, missi a fratre Paulo intraverunt terram, que Ferevciensis vocatur, cuius habitatores schismatici pariter et publici heretici erant. Ubi multis tribulationibus perpeisis, tandem convalescentes multos ab heresi ad veram fidem et a schismate ad ecclesie unitatem converterunt (Gerardus de Fracheto, *Vitae Fratrum*, n. mj.).*

Suibertovoj kronici gubi svaki trag. Ona nadalje pripovijeda o misiji ugarskih dominikanaca među poganskim Kumanima, koji su u to vrijeme živjeli oko rijeke Dnjepra, i o uspjehu koji su pri tome postigli. Navodi da je za vrijeme tatarske provale 1241. čak 90 dominikanaca, koji su djelovali među Kumanima, umrlo mučeničkom smrću,²⁶ ali nikoga ne navodi po imenu. Mnogi povjesničari dominikanskog reda drže da se među njima nalazio i Pavao.²⁷ Međutim, ta se tvrdnja ničim ne može dokazati, jer o njegovoj navodnoj djelatnosti i smrti među Kumanima šuti ne samo Suibertova kronika nego i svi dosad poznati suvremeni dokumenti.

No, dok o tobožnjoj Pavlovoj misiji među Kumanima u izvornim suvremenim vrelima ne nalazimo nikakve potvrde, do tle, s druge strane, imamo sačuvanu dosta živu predaju da je iz Ugarske pošao propovijedati među naše patarene, kojih je u to vrijeme bilo ne samo u Bosni nego i u Slavoniji i Dalmaciji. Tako talijanski povjesničar Francesco Cattani da Diaceto piše da je Pavao bio imenovan istražiteljem vjere u Dalmaciji i da su ga heretici spalili, vezavši ga za vrat o jedno stablo.²⁸ Isto tvrdi i španjolski povjesničar L. Paramo²⁹ te Talijani Vincenzo Fontana³⁰ i Andrea Rovetta.³¹ Zanimljivo je kon-

²⁶ N. dj., str. 305—307.

²⁷ S. Ferrarius, *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum*, str. 43—44; B. Altaner, *Die Dominikanermmissionen des 13. Jahrhunderts*, str. 119, 142, 206; Thomas Maria Mamachus — Franciscus Maria Pollidorus — Vincentius Maria Badettus — Hermanus Dominicus Christianopolus, *Annalium Ordinis Praedicatorum volumen primum*. Romae, Ex Typographia Palladis, 1756, str. 639; G. M. Dénes, *I Notabili di Paolo Ungaro*, str. 19—20. Međutim, anali reda izričito navode da su ka Kumanina išli redovnici koje je Pavao poslao, a ne da je on osobno išao (*Ubi in eam regionem / = ad Cumanos/, qui missi a Paulo, venerunt...* usp. Th. M. Mamachus — F. M. Pollidorus — V. M. Badettus — H. D. Christianopolus, *Annalium Ordinis Praedicatorum volumen primum*, str. 646).

²⁸ *Il beato Paolo Inquisitor in Dalmazia legato per il collo ad uno stipite e abbruciato (Vita dell'inclito et Sanctissimo Domenico Patriarca del Sagro Ordine de Predicatori)*. In Fiorenza, Appresso Bartolomeo Sermartelli, 1572, str. 205—206.

²⁹ *De origine et progressu officii sanctae Inquisitionis, eiusque dignitate et utilitate*. Matriti, Ex Typographia Regia, 1598, str. 252—253.

³⁰ *Paulus Dalmata. Paulum in Dalmatia Generalem Inquisitorem ab Apostolica Sede institutum fuisse, atque proprio sanguine laureatum coelum conscendisse pro comperto habemus ex scriptoribus, tamen quo tempore id contigerit, silent* (V. Fontana, *Sacrum Theatrum Dominicanum*, Romae 1666, str. 508, 566—567).

³¹ *Bibliotheca Chronologica illustrium virorum provinciae Lombardiae*, str. 6.

statirati da se je ista predaja sačuvala i u dominikanskoj provinciji Dalmaciji, što potvrđuje jedan izvještaj poslan u Rim početkom 18. st.³² te povjesničar provincije Dalmacije Vinko Babić iz Kotora.³³ Razlog, dakle, Suibertovoj šutnji o kasnijem Pavlovu djelovanju i sudbini treba vjerojatno tražiti u njegovu odlasku u hrvatske krajeve nakon kojega se za nj više ne zna u Ugarskoj. Takva Pavlova odluka čini se normalnom; on je — kao što smo vidjeli — još kao provincijal poslao u Posavinu vjerojatno sve raspoložive redovnike, pa nikakvo čudo da im se je želio i osobno pridružiti čim ga je 1223. na vodstvu ugarske provincije naslijedio Nijemac Teodorik.³⁴ Njegovim je stopama pošao svega deset godina kasnije i Teodorikov nasljednik, kasniji bosanski biskup i vrhovni starješina reda Ivan iz Waldhausena.³⁵

Dolazak dominikanaca u naše krajeve bio je, dakle, uvjetovan vjerskim prilikama nastalim širenjem patarenskog pokreta u Bosni i susjednim krajevima, koji je naročito u slučaju Bosne odigrao značajnu ulogu kako na vjerskom tako i na političkom polju. Čim se pronio glas o pojavi patarenstva u Bosni, odmah su počele političke spletke oko Bosne, pri čemu se gotovo redovito optuživalo bosanskog vladara za herezu, ili barem za nedovoljnu odlučnost protiv nje, iza čega su obično slijedile vojničke akcije kojima je bila konačna svrha političko podvrgavanje Bosne. Zato je dolazak dominikanaca u Bosnu trebao značiti korjenitu promjenu u držanju pape i ugarskog kralja u odnosu na Bosnu.

Da bi njihova misija u Bosni bila što uspješnija, dominikanci su, čini se, postupili po dobro smišljenom planu: najprije su osnovali nekoliko samostana u blizini Bosne, koji su u prvom redu trebali poslužiti kao brana daljnjem širenju patarenstva i odakle su lako mogli zalaziti u Bosnu. Osim toga, u tim su čisto katoličkim krajevima uvijek mogli računati na priliv novih članova te sigurnu zaštitu u slučaju potrebe. Tako negdje oko godine 1225. Pavlov drug iz Bologne Sadok osniva

³² *Il Beato Padre Paolo primo Inquisitore generale della Dalmazia istituito nel 1218 fu da eretici martirizzato nel distretto di Spalato nel 1255* (Rim, Generalni arhiv dominikanskog reda, XIV, liber D, f. 50r).

³³ Vincentius Maria Babich, *Radii theologici haereseo-antagonistici e Thomistico dimanantes sole in Dominicano coelo super astra Dalmaticae Provinciae reflexi*. Venetiis, Apud Dominicum Lovisani, 1706, str. 4—5, 10—11.

³⁴ N. Pfeiffer, n. dj., str. 133.

³⁵ N. dj., str. 64—65.

zagrebački samostan,³⁶ a i samostan u Čazmi nastaje vjerojatno u isto vrijeme.³⁷ Svega desetak godina kasnije dominikanci osnivaju samostan u Bosanskoj Dubici,³⁸ a nešto kasnije i u Bihaću.³⁹ Istovremeno niču brojni samostani u Dalmaciji, i to u Ninu,⁴⁰ Zadru,⁴¹ Splitu⁴² i Dubrovniku.⁴³

³⁶ Iz Suibertove kronike znamo da je Pavlov drug Sadok osnovao zagrebački samostan, ali se ne kaže kada (usp. bilj. 23). Najstariji sačuvani podatak o postojanju tog samostana potječe tek iz 1241. Riječ je o pismu pape Grgura IX (1227—1241) upućenom prioru zagrebačkog samostana i još dvojici uglednih ljudi, u kojem ih moli da poduzmu sve kako bi se zaštitila obitelj hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV (1235—1270), koji je poslije poraza u bici na rijeci Šajo pred Tatarima bježao u Hrvatsku (Augustinus Theiner, *Vetera Monumenta historiam Slavorum Meridionalium illustrantia*, I. Romae, 1863, str. 184). Očito je da su dominikanci došli u Zagreb znatno ranije, jer ovako velik ugled nije bilo moguće steći za kratko vrijeme. Imajući u vidu da je njegov osnivač bio jedan od prvih redovnika koji su s Pavlom iz Bologne stigli u Ugarsku, te brzinu osnivanja drugih samostana u isto vrijeme, mišljenja smo da njegovo osnivanje treba staviti oko godine 1225.

³⁷ I. K. Tkalčić tvrdi da je u Čazmu doveo dominikance zagrebački biskup Stjepan (*Preporod biskupije zagrebačke u XIII. vijeku*, »Rad« JAZU XLI [1877], str. 138) koji je biskup 1225—1247 (Constantinus Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, I. Monasterii 1913, str. 537). Nije moguće točno utvrditi vrijeme kada je to bilo. Svakako ne dugo nakon godine 1225. (Usp.: Josip Butorac, *Povijesni pregled redovništva u Hrvatskoj*, »Croatia sacra«, br. 20—21 [Zagreb 1943], str. 140; Ljudevit Ivančanin, *Čazmanski kaptol*, in »Croatia sacra« br. 3 [1932], str. 113.)

³⁸ I. K. Tkalčić, n. dj., str. 142; N. Pfeiffer, n. dj., str. 44.

³⁹ Prvi put se spominje u jednoj ispravi iz 1266 (I. K. Tkalčić, *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*, I. Zagrabiae 1873, str. 135; N. Pfeiffer, n. dj., str. 35—36). Očito je postojao već u prvoj polovici 13. st.

⁴⁰ Većina povjesničara stavlja njegove početke u godinu 1228 (S. Ferrarius, n. dj., str. 523; Daniel Farlati, *Illyricum sacrum*, IV. Venetiis 1769, str. 218; C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, II. Zara 1879, str. 260—263).

⁴¹ Dominikanci su se nastanili u Zadru 1228, ali im je tek 1244. katedralni kaptol darovao crkvu sv. Tome apostola. No zbog neriješenih pitanja u vezi s tom crkvom, malo zatim im je nadbiskup Lovro dao samostan sv. Platona mučenika (D. Farlati, *Illyricum sacrum*, V. Venetiis 1775, str. 73—78; C. F. Bianchi, n. dj., str. 415; N. Pfeiffer, n. dj., str. 36).

⁴² Prvi put ga spominje Toma arhidakon 1243 (*Historia Salonitana*. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, XXVI. Zagrabiae, Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium, 1894, str. 187). Dvije godine kasnije spominje se kao prioralni samostan (Thomas Ripoll — Antonininus Bremond, *Bullarium Ordinis Praedicatorum*, I. Romae 1729, str. 152). Sačuvala se živa predaja da ga je oko godine 1220. osnovao Grgur Splićanin, jedan od drugova sv. Dominika (usp. S. Ferrarius, n. dj., str. 66—67; Th. M. Mamachus — F. M. Pollidorus — V. M. Badettus — H. D. Christianopolus, *Annatum Ordinis Praedicatorum volumen I*, str. 374, 413, 418, 424; Andrea Ciccarelli, *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato e di parecchi altri Dalmati*. Ragusa 1811, str.

U samoj Bosni dominikanci su bili nazočni već potkraj dva-
desetih godina 13. st. Najstariji poznati spomen njihova borav-
ka i djelovanja u Bosni nalazimo u pismu pape Grgura IX
(1227—1241) od 10. listopada 1233, upućen *Priori et Fratribus
conventus de Bosna Ordinis Praedicatorum*, što znači da su
u to vrijeme imali barem jedan samostan i da su već stekli
određen društveni ugled. To još jasnije prolazili iz daljnjih pa-
pinih riječi kojima spominje jedan njihov krupan misionarski
uspjeh za koji je saznao iz pisma glavnog bosanskog bana Ni-
noslava: da su uspjeli obratiti s patarenstva Ninoslavova rođa-
ka bana Prijezdu, koji im je tom prilikom — na Ninoslavov
nagovor — kao jamstvo iskrenosti svog obraćenja dao svoga
sina. Ninoslav je molio papu da naredi dominikancima da nje-
govu rođaku banu Prijezdi sada vrate sina, jer da je dao do-
voljno dokaza da je stalan u katoličkoj vjeri i da to dokazuje
ne samo riječima nego i djelima.⁴³ Ovaj krupni misionarski us-

34; Antonin Zaninović, *Pogled na apostolsko-znanstveni rad domi-
nikanaca u hrvatskim zemljama*, u »Bogoslovska smotra«, VIII [Za-
greb 1917], br. 3, str. 264).

⁴³ Kako tvrdi dubrovački povjesničar Serafin Crijević (1686—
—1759), pozivajući se na izvore koje je imao u rukama, nekoliko je
dominikanaca — koje je prvi nasljednik sv. Dominika, Jordan Sas
bio poslao u Palestinu — na putu za Istok navratilo u Dubrovnik oko
1225, gdje su ih nadbiskup Arengerije i knez Nikola iz Sorrenta mo-
lili da ostanu i tu osnuju samostan svoga reda (Seraphinus Cerva,
Sacra Metropolis Ragusina, tom. I, str. 147—149; *Monumenta Con-
gregationis S. Dominici de Ragusio*, tom. I. Ragusii 1728, str. 2 —
rukopisi u knjižnici dominikanskog samostana u Dubrovniku). Isto
prenose i Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dal-
matiae et Slavoniae*, III. Zagrabiae 1905, str. 298; D. Farlati, *Illyricum
sacrum*, VI, str. 95—96; I. Kukuljević, *Regesta documentorum regni
Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saec. XIII*. Zagrabiae 1896, n. 218;
N. Pfeiffer, n. dj., str. 42.

⁴⁴ *Gregorius Episcopus, Servus Servorum Dei, dilectis filiis Priori
et Fratribus conventus de Bosna Ordinis Praedicatorum, salutem et
Apostolicam benedictionem.*

*Dilectus filius noster vir Ninosclavus, dux de Bosna, nobis ex-
posuit et nos libenter audivimus et gaudemus, quod vestrae sollici-
tudinibus studio procurante, nobilis vir Ubanus, dictus Priesda, con-
sanguineus eius, nuper ab immunditia pravitatis haereticae rediit
ad catholicae fidei puritatem et ut in illa stabilis perseveraret, sua-
dente duce praefato, filium suum vobis obsidem assignavit. Verum
quia de fide ipsius iam non debet, sicut idem dux asserit, dubitari,
cum puram et simplicem et devotionem eiusdem erga sanctam Ec-
clesiam iam non argumenta, sed experimenta demonstrarent, dum
in persequendis haereticis fideliter elaborat, nobis pro parte sua fuit
humiliter supplicatum, ut dictum obsidem sibi restitui faceremus,
ideoque mandamus, quatenus, si vobis constiterit, quod dictus Uba-
nus sit plene conversus ad fidem, desiderio eius in parte ista sibi
satisfacere curetis, proviso quod per restitutionem huiusmodi nihil
possit fidei contrarium provenire. Datum Anagninae VI Idus Octobris,
Pontificatus nostri anno VII* (Thomas Ripoll — Antoninus Bremond,

pjih prvih dominikanskih misionara nužno pretpostavlja njihov duži boravak u Bosni.

Širenje dominikanskog reda u našim krajevima, koji se je u svega petnaestak godina uspio proširiti na cijelo hrvatsko nacionalno područje, nije teklo bez znatnih poteškoća vjerske i političke naravi. Bosanski se patareni nisu nipošto olako predavali, tim više što su bili usko povezani s ondašnjim vladajućim krugovima koji su na dominikance gledali s nepovjerenjem, smatrajući da iza njih stoje prikrivene namjere ugarskog vladara da njihov misionarski uspjeh pretvori u političko podvrgavanje zemlje. Istini za volju, treba reći da su dominikance, barem u početku, pomagali hrvatsko-ugarski kralj Andrija II (1205—1235) i hrvatski herceg Koloman, jer je to od njih tražio papa, ali je isto tako istina da su im političkim intervencijama u njihovu misionarskom nastojanju više odmogli nego pomogli. Patareni su im — vjerojatno četrdesetih godina 13. st. — spalili dva samostana,⁴⁵ dok su mnogi od njih bili izvrgnuti otvorenom progonu, ili su svoj rad platili glavom. Stare kronike reda spominju trideset dvojicu koje su patareni utopili u rijeci.⁴⁶ Čini se da se među njima nije nalazio Pavao,

Bullarium Ordinis Praedicatorum, I. Romae, Ex Typographia Hieronymi Mainardi, 1729, str. 63; T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, III, str. 388).

⁴⁵ Prior Suibert godine 1259. opisuje te događaje ovako: *Item in Bosnia et Dalmacia, que apud eos ecclesia Slavonie nuncupatur, missi sunt etiam fratres ad hereticos, ubi scientes fratres innumeram animarum multitudinem perire per hereticorum errorem. Cum autem archiepiscopus Colociensis, apostolice sedis legatus, cruce signatus, contra eos pluries exercitum perduxisset et modicum vel parum proficeret, tandem fratribus nostris tanquam negocium alias desperatum a summo pontifice per plures litteras est commissum. Qui predicacioni et disputacioni contra hereticos insistentes, beate memorie rege Colomano eis astante, mirabiliter profecerunt ita, ut multos hereticorum et credentes eorum ad fidei converterent veritatem et multi ex iisdem, qui converti nolebant, per ministras dicti regis Colomani ignibus traderentur et ecclesie destructe, in quibus iam spine et virgulta nata erant, fuerunt reparate. Ubi etiam duos conventus habuimus, quos postea heretici combusserunt* (Gerardus de Fracheto, *Vitae Fratrum*, str. 307—308).

⁴⁶ Tako se npr. Vinko Pribojević u svom poznatom govoru o podrijetlu i zgodama Hrvata i Slavena održanom 1525. u Hvaru poziva na stare kronike reda riječima: *Fuere et alii priscis temporibus ex Dalmatia probatissimi viri... Quorum nomina tanquam vobis omnibus nota omitto, triginta duos fratres ordinis Praedicatorum in Bosna, fluminis submersione ab infidelibus necatos commemorando. Pro quorum sanctitatis ostensione (quemadmodum in Cronica ordinis praedicatorum legitur) singulo quoque anno, in loco ubi submersi sunt, longo tempore triginta duo luminaria, in die occisionis eorum apparuerunt* (Vincentius Priboevius, *Oratio de origine, successu, et virtute Slavorum, Croatarum, Dalmatarum et Illyriorum*, in »Friderici Achillis Ducis Wurtembergiae etc. Consultatio De Principatu inter Provincias Europae. Opera et studio Thomae Lansii. Editio novissi-

jer za nj neki pisci tvrde da je bio imenovan prvim općim istražiteljem ili nadzornikom vjere u Dalmaciji i da su ga tu heretici spalili vezavši ga za drvo.⁴⁷ Pod Dalmacijom vjerojatno treba razumijevati Bosnu. Dominikanski martirologij ubraja ga među blaženike, a 17. veljače označava kao dan njegove smrti.⁴⁸

Ovdje je ujedno mjesto da nešto kažemo i o pitanju Pavlove nacionalne pripadnosti. Treba odmah napomenuti da — kada je riječ o srednjovjekovnim dokumentima i njihovoj interpretaciji — svoje moderne pojmove naroda i narodnosti ne smijemo istoznačno primjenjivati na vrijeme kada ti pojmovi nisu ni postojali. Zato je mnogo puta veoma teško, a ponekad i nemoguće ustanoviti nacionalnu pripadnost neke osobe koja je potjecala iz višenarodne države, kakvo je u 13. st. bilo hrvatsko-ugarsko kraljevstvo. To posebno vrijedi za dokumente koji su pisani u stranim zemljama i u kojima redovito ne nalazimo nikakvih određenijih oznaka koje bi nam korisno poslužile za određivanje nečije narodnosti. Tako obično za sve ljude iz hrvatsko-ugarskog kraljevstva ti dokumenti kažu da su *Hungari* ili *de Hungaria*, označavajući time — kako bismo rekli modernim rječnikom — više državljanstvo nego narodnost. A to je upravo slučaj s našim Pavlom.

Prvi — koliko nam je poznato — koji je Pavla nazvao Dalmatincem bio je talijanski povjesničar Vincenzo Fontana, ko-

ma. *Accedunt hac editione De Suecorum, Slavorum, Dalmatarum et Batavorum regionibus, successibus et virtutibus Dissertationes*«. Amstedodami, Apud Ioannem Ianossonium, Anno Christi 1637, str. 736—737. Usp. također pretiskano izdanje *De origine successibusque Slavorum*, Zagreb, JAZU, 1951, str. 88; *Martyrologium iuxta ritum Sacri Ordinis Praedicatorum S. P. N. Dominici*. Romae, Ex Typographia Alphonsi Ciaconi, 1604, str. 89; Th. Mamachus — F. M. Pollidorus — V. M. Badettus — H. D. Christianopolus, *Annalium Ordinis Praedicatorum volumen primum*, str. 647; S. Ferrarius, *De rebus Hungaricae provinciae*, str. 64—65; Abrahamus Bzovius, *Annales ecclesiastici*, XIII. Antverpiae, Apud Henricum Aertssium, 1617, str. 244; N. Pfeiffer, n. dj., st. 74; R. Loenertz, *Un catalogue d'écrivains et deux catalogues de martyrs dominicains*, in »Archivum Fratrum Praedicatorum«, XII. Romae, Institutum historicum Fratrum Praedicatorum ad S. Sabinae, 1942, str. 297.

⁴⁷ *Frater Paulus Hungarus prior et heretice pravitatis inquisitor in prefata Dalmatie provincia pro catholica fide ab hereticis comprehensus ad palium cum cathena ligatus et igne crematus acceptissimum Deo holocaustum in odorem suavitatis obtulit* (R. Loenertz, n. dj., str. 298 i 284). Usp. također bilj. 28, 29, 30, 31, 32, 33.

⁴⁸ *Vies des Saints et Benheureux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, XIII. Lyon 1901, str. 16. U jednom katalogu mučenika dominikanskog reda čini se da se misli reći da je Pavao bio prior jednog samostana i istražitelj vjere u Bosni skupa s ostalim redovnicima iz provincije Dalmacije: *Fr. Paulus de Ungaria, prior et inquisitor Bruensis* (Bosnensis?) *in Dalmatia, ligatus cum cathena in collo ad palium et crematus ab hereticis* (R. Loenertz, n. dj., str. 284).

ji se pri tom poziva na starije pisce.⁴⁹ Slično tvrde i ostali talijanski povjesničari, kao što su A. Rovetta,⁵⁰ G. Zaccagnini⁵¹ te Ugo Inchiostri.⁵² Zanimljivo je da se njima u zadnje vrijeme pridružuju i dva mađarska povjesničara, i to A. Veress⁵³ i F. Banfi. Ovdje u najkraćim crtama iznosim Banfijeve dokaze da Pavao nije bio rodom iz Mađarske nego iz Dalmacije:

1. Nije moguće sa sigurnošću utvrditi kako se je sâm Pavao zvao i potpisivao. Jedini do danas sačuvani originalni dokument iz onog doba je ugovor od 13. siječnja 1221. koji je Pavao potpisao s Pietrom Lovellijem. U njemu stoji samo ime *Paulus*. To isto sadržavaju i 17 od 19 sačuvanih rukopisa u kojima se spominje njegovo ime. Također ga samo imenom zove i profesor i kancelar bolonjskog sveučilišta Bernardo Bottoni iz Parme u svom djelu *Ordinaria* napisanom oko 1240.

2. Postoji određen broj dokumenata u kojima se za Pavla navodi da je *de Hungaria* ili *Hungarus*, ali je u većini slučajeva riječ o kasnije pisanim dokumentima. Tako ga anonimni autor životopisa Diane d'Andalò, pisanog između 1236. i 1290. zove *Paulus de Hungaria*, odakle ga je doslovno preuzeo i pisac kataloga prvih redovnika bolonjskog samostana sv. Nikole. Prior Sulbert ga u svom djelu *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*, sastavljenom oko godine 1259, zove *Paulus Hungarus*, a isto tako i dokumenti koji se oslanjaju na nj. Međutim, postoji velika razlika u značenju između izraza *Hungarus* i *de Hungaria*. Dok se prvi upotrebljava u značenju mađarske narodnosti, drugi jednostavno označava ljude iz ondašnjeg kraljevstva krune sv. Stjepana. To potvrđuje i prvi povjesničar ugarske provincije Sigizmund Ferrari riječima: ... *nam cum Dalmatia sub corona Hungariae comprehenderetur, communi latoque vocabulo, Dalmatia Italiae contermina, Hungaria dici poterat, a Rege, vel praecipua Regni parte alias denominando, sicut hodieque militantes sub Rege Hispaniarum, etiamsi Itali sint, vel Germani, Hispani nominantur.*⁵⁴ Nema sumnje da je

⁴⁹ *Sacrum Theatrum Dominicanum*, str. 566—567.

⁵⁰ Vidi bilj. 1.

⁵¹ Guido Zaccagnini, *Le scuole e la libreria del convento di S. Domenico in Bologna dalle origini al secolo XVI*, in »Atti e Memorie della R. Deputazione di Storia Patria per le provincie di Romagna«, ser. IV, v. XVIII (Bologna 1924), str. 265.

⁵² Ugo Inchiostri, *Di Nicolò Matafari e del suo »Thesaurus Pontificum«*, in »Archivio storico per la Dalmazia« anno IV, vol. VII (Roma 1929), str. 68—69.

⁵³ Usp. G. M. Dénes, *I Notabili di Paolo Ungaro*, str. 12—13, bilj. 4.

⁵⁴ *De rebus Hungariae provinciae*, str. 33—34.

biograf Diane d'Andalò osobno poznao Pavla pa je za nj — svjestan razlike između *Hungarus* i *de Hungaria* napisao *de Hungaria*. Što se pak tiče Piora Suiberta, on je svoje djelce o počecima ugarske provincije pisao poslije Pavlove smrti i sigurno je da ga nije osobno poznao. Njegova se tvrdnja zasniva na pretpostavci da osnivač ugarske provincije mora biti Mađar. No kako je upravo to djelce postalo izvorom za dominikansku povijest, ono je ujedno i glavni krivac što mnogi kasniji povjesničari za Pavla tvrde da je bio Mađar, pa tako i mađarski povjesničar Banfi.⁵⁵ Mi bismo samo sa svoje strane dodali da ima slučajeva da se za jednog čovjeka u srednjovjekovnim spisima kaže da je *Hungarus*, a u stvari je bio iz naših krajeva.⁵⁶ Ovom mišljenju svakako treba pribrojiti i staru predaju sačuvanu u nekadašnjoj dominikanskoj provinciji Dalmaciji koja se u biti slaže s navodima spomenutih talijanskih i mađarskih povjesničara.

II

Na početku ovog članka spomenuli smo naslove nekih Pavlovih djela koja je napisao dok je još predavao kanonsko pravo na bolonjskom sveučilištu, ili pak neposredno nakon toga. Može se slobodno reći da su sva njegova znanstvena djela osim jednoga bila usko povezana s predavanjima na tom sveučilištu i s potrebama njegovih studenata. Tako su nastala njegova *Notabilia* ili komentari na prve tri zbirke dekretala.⁵⁷ Ali prije toga nekoliko riječi o pojmu samih notabilia.

Notabilia su u širem smislu riječi sve primjedbe kojima je svrha skrenuti pažnju na određeni tekst. U užem smislu to su sve primjedbe — obično označavane s *nota* ili *notandum* — pravljene uz osnovni pravni tekst kojim su se izvodila određene

⁵⁵ Florio Banfi, *Paolo Dalmata detto Ongaro*, in »Archivio storico per la Dalmazia«, anno XIV, vol. XXVII (Roma 1939), str. 145—147.

⁵⁶ Tako npr. za jednog od prvih provincijala provincije Dalmacije Aleksija (1392) general Reda Rajmund iz Capue kaže *Alexius Ungarus* (Stjepan Krasić, *Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku /1392—1600/*, u »Arhivski vjesnik«, XVII—XVIII Zagreb 1974/75, sv. 17—18, str. 162, br. 6), dok se u jednom drugom suvremenom dokumentu za nj izričito kaže da je Dubrovčanin (Rim, Generalni arhiv dominikanskog reda, XIV, liber A, pars I, f. 133r).

⁵⁷ Dekretali su papinske odluke ili presude donesene bilo u pojedinačnim pravnim slučajevima, ili u uopćenom obliku tako da postaju pravna norma.

na doktrinarna pravila iz teksta koji se tumačio.⁵⁸ Redovito su veoma kratke i ograničavaju se na ono što je bitno. U uskoj su ovisnosti o dekretalu koji komentiraju i odnose se na točno određen slučaj o kojem on govori. Za ilustraciju donosimo jedan primjer dekretala zajedno s Pavlovim komentarom preuzetim iz vatikanskog rukopisa Borgh. 261:

C. 2. Comp. III. lib. 3, tit. 18:

Per tuas literas proponere procurasti, quod cum quidam nobiles Florentini tempore schismatis episcopum Florentinum in domo sua tenuerunt; idem episcopus, sedata tempestate schismatis, de mandato Alexandri papae quatuor modios terrae in feudum concessit eisdem: successor ipsius (prout est moris) de certo feudo praefatos nobiles investivit. Verum cum ipsi assignatam terram mensurari fecissent, non nisi duos modios invenerunt, feudum integrari cum instantia postulantes: super quo dubitas, eo quod non sunt in possessione ipsius, ne de novo videaris illud conferre, licet tibi fidelitatem curaverunt exhibere, et de quattuor modis fuerint investiti, antequam eorum petitioni duceres annuendum, Sedem duxisti Apostolicam consulendam. Nos igitur attendentes quod Ecclesia in actibus suis fraudem non debet aliquam adhibere, respondemus, quod feudum ipsum secure poteris integrare, cum terra illa quatuor modiorum ipsis fuerit assignata.

Notabilia, f. 88r. a:

Per tuas etc. Nota quod episcopus ratione servitii persone sue prestiti potest rem ecclesie infeudare.

Item ex investitura non adipiscitur quis possessionem.

Item ecclesia in factis suis non debet fraudem aut dolum adhibere, et est contra prelatos callidos.⁵⁹

⁵⁸ Slična su im tzv. *Brocardica* koja su karakteristična po tomu što sadrže pravila ograničene vrijednosti ukoliko tekstovi, iz kojih su izvedena, sadržavaju dijelove koji se protive njihovoj općoj primjeni. Upravo zato je, ne toliko kod dekretista koliko kod dekretalista, svako opće pravilo popraćeno distinkcijama i citatima *pro* i *contra*, da bi se tek u zaključku dalo rješenje protuslovnih stavaka. *Brocardica*, osim toga — za razliku od *Notabilia* — ne slijede podjelu

Ovako kratki komentari koji — barem na prvi pogled — na samo malo izmijenjen način ponavljaju doktrinarna pravila već sadržana u dekretalima, izgledaju neoriginalni i kao takvi bez posebnog značenja za razvoj pravne znanosti. No, to je privid koji vara. Već samo izdvajanje i naglašavanje pojedinih mjesta izvornog pravnog teksta svojevrstni je komentar. Davanje važnosti jednom mjestu dekretala umjesto drugomu otkriva postojeću nauku jednog vremena te istodobno pruža priliku autoru da iznese svoje mišljenje, predloži rješenje itd. *Notabilia* su u svojoj lapidarnosti zapravo sinteza jasnih ili manje jasnih pravnih izvora i u isto vrijeme usklađivanje pravnih, ponekad protuslovnih norma donesenih u različito vrijeme i u različitim okolnostima. Ona, osim toga, svode na najmanju moguću mjeru pogreške i propuste pravnih norma, kao što su npr. preveliko uopćavanje, mogućnost krivih i protuslovnih tumačenja itd. Zbog toga se *notabilia* općenito mogu smatrati nesumnjivim doprinosom napretku pravne znanosti određenog vremenskog razdoblja.⁶⁰

Drugim riječima, *notabilia* su kratke bilješke ili komentari dekretala sabranih u zbirke ili kompilacije (*Compilationes*) koje su stupile na snagu u vremenskom razdoblju između Gracijanova Dekreta (*Decretum Gratiani*) nastalog 1140/50. i Dekretala Grgura IX (1227—1241) promulgiranih 1234. Takvih kompilacija je bilo šezdesetak, ali ih se samo pet smatra važnijima, od kojih samo prve tri za nas imaju posebno značenje.

Prva kompilacija, poznata pod imenom *Breviarium extravagantium*, djelo je Bernarda Balbija (Balbi) iz Pavije, sastavljena godine 1191. Sadržava papinske dekretale razvrstane na naslove i podijeljene u pet knjiga kojih je sadržaj bio obično označavan u školi heksametrom: *iudex, iudicium, clerus, con-nubia, crimen*. Tu podjelu sadržaja prihvatile su i druge stare kanonske zbirke 13. i 14. st.

Druga kompilacija nastala je odmah nakon 1210. Sastavio ju je Ivan iz Wallesa. Uglavnom sadrži dekretale Aleksandra III (1159—1181), Lucija III (1181—1185), Urbana III (1185—1187), Grgura VIII (1187—1187), Klementa III (1187—1191) i Celestina III (1191—1198). Podijeljena je na 331 kanon od po 106 naslova.

Treća kompilacija djelo je Petra Collevacina iz Beneventa koji ju je sastavio po naređenju pape Inocenta III (1198—1216).

sadržaja temeljnog teksta (Stephan Kuttner, *Repertorium der Kanonistik (1140—1234)*. Prodrömus Corporis Glossarum, I. Studi e testi, 71. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1937, str. 3, 232—233; G. M. Dénes, n. dj., str. 43).

⁵⁹ G. M. Dénes, str. 48.

⁶⁰ N. dj., str. 51—52.

Bila je promulgirana 1210. kao autentična. Sadržl dekretale prvih 12 godina istoga pape.

Sve su ove zbirke nakon sastavljanja bile poslone kao nastavni predmet na bolonjsko sveučilište, gdje su dobile oznake rednih brojeva, i to ne po vremenu sastavljanja, nego po vremenu nastanka dekretala.

Pavlova *Notabilia* su, dakle, njegova predavanja kanonskog prava o prve tri zbirke kanonskih zbirki koje su njegovi učenici prepisivali i širili po cijeloj Evropi. Sastavio ih je, kao što smo spomenuli na početku, vjerojatno u razdoblju 1210—1218/19. Za *Notabilia I^{ae} Compilationis Decretalium* znamo sigurno da ih je sastavio prije IV Lateranskog sabora (1215), jer u njima komentira dekretale koji su — barem kao školski priručnik — izgubili gotovo svaku vrijednost odlukama tog sabora pa se s pravom može smatrati da ih je napisao ranije, vjerojatno oko godine 1210.⁶¹ Isto tako sa sigurnošću znamo da je komentare na 2. i 3. kompilaciju dekretala pisao između 1215. i svog ulaska u dominikanski red, jer u njima na više mjesta citira odluke IV Lateranskog sabora.⁶²

O tome da je Pavao iz Ugarske napisao *Notabilia* prve i druge kompilacije dekretala imamo pouzdano svjedočanstvo poznatog talijanskog kanonista i profesora dekretala na bolonjskom sveučilištu Giovannija d'Andrea (1270—1348) koji kaže: *Paulum Hungarum, qui notabilia primae et secundae compilationis ordinate collegerat, non expressi.*⁶³ Slično tvrdi Antonio Agostini (+1586) za treću zbirku dekretala.⁶⁴ No, kako su ta djela ostala u rukopisu, s vremenom su bila zaboravljena. Tek je 1868. njemački povjesničar prava J. F. von Schulte otkrio tri njihova rukopisa,⁶⁵ koje su kasnije upotpunili ostali istraživači, tako da

⁶¹ N. dj., str. 13.

⁶² N. mj.,

⁶³ *Est hic locus Paulo Hungaro tribuendus, qui selectas aliquot adnotationes reliquit in primam et secundam Decretalium compilationem, ut tradit Jo. Andreae: a) et tertiam quoque compilationem interpretatus est. b) Ex eius autem scriptis aliqua more suo delibavit Bernardus Parmensis, et in Glossam Decretalium inexit. c) In multis scholarum nostrarum professoribus et alumnis, qui ad Ord. Praed. nuper institutum, et Bononiae in ipso sui exordio maxime florentem convolarunt, Paulum Hung. iurisprudentiae professorem constat fuisse. d) Sitne hic idem Decretalium interpres, non temere dixerim. Aetas tamen, et nomen et patria mire congruunt. Hic a. MCCXXI. in eum ord. receptus est a fundatore ipso S. Dominico; mox autem in Pannoniam missus est, ad novas Ordinis sui colonias constituendas (Maurus Sarti — Maurus Fattorini, *De claris Archigymnasii Bononiensis Professoribus a saeculo XI usque ad saec. XIV*, I, Bononiae 1769, str. 385; F. Banfi, *Paolo Dalmata detto Ongaro*, str. 44—45).*

⁶⁴ Friedrich von Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts. von Gratian bis auf Papst Gregor IX*. Stuttgart 1875, str. 197.

⁶⁵ N. dj., str. 230.

je konačno bilo utvrđeno Pavlovo autorstvo komentara na 2. i 3. zbirku dekretala. Posebnu poteškoću predstavljali su rukopisi koji nisu nosili nikakve oznake svoga autora. To je von Schultea — unatoč svjedočanstvu Giovannija d'Andrea — navelo na krivi zaključak da Pavao u stvari nije ni napisao komentar na prvu zbirku dekretala, pa je anonimne rukopise komentara na tu zbirku umjesto Pavlu pripisao Bernardu Compostellanu.⁶⁶ To su opet kao zajamčenu činjenicu prihvatili noviji povjesničari prava, što je ušlo u gotovo sva djela povijesti prava.⁶⁷ Međutim, poslije von Schultea pronađena su još četiri rukopisa komentara na prvu zbirku dekretala, od kojih je vrlo vjerojatno barem jedan Pavlov.⁶⁸ Ovdje donosimo sve dosad poznate rukopise komentara na sve tri zbirke dekretalija uz naznaku knjižnica u kojima su pohranjeni.

NOTABILIA I^{ae} COMPILATIONIS DECRETALIUM

a) *Notabilia »Nota mulieribus«*. Inc. *»Iuste iudicate. Nota mulieribus non esse concessum officium iudicandi«*. Rukopisi: Bamberg, Staatsbibliothek Can. 91 P. II. 17 (ff. 73—84v); Beč, Staatsbibliothek 2080 (ff. 134v—138v).

b) *Notabilia »Nota non secundum faciem«*. Inc. *»Iuste iudicate. Nota non secundum faciem partium, sed secundum superficiem verborum iudicandum esse...«* Rukopisi: Paris, Arsenal 394 (ff. 54v—62v).

c) *Notabilia »Nota per exteriora deprehendi«*. Inc. *»Iuste iudicate. Nota per exteriora deprehendi que interius sunt«*. Rukopisi: Berlin, Staatsbibliothek, Lat. fol. 249 (ff. 56—60v); Oxford, Bodleiana, Laud. misc. 646 (ff. 56—62); Paris, Bibl. Nationale, 14320 (ff. 127—134v) i 17530 (ff. 44v—50); Worcester, Cathedral F 159 (ff. 62—65v).

d) *Notabilia »Nota quod istud proemium«*. Inc. *»Nota quod istud proemium compositum est...; (I, 1, 1) Canonum. Nota canones ab omnibus custodiri debere...«* Rukopisi: Angers, Bibl. de la Ville 374 (ff. 361; 1 ss.); Königsberg, Stadtbibl. 17 (ff. 13—24v).⁶⁹

NOTABILIA II^{ae} COMPILATIONIS DECRETALIUM

Dok ni za jedan rukopis djela *Notabilia I^{ae} Compilationis Decretalium* nije moguće sa sigurnošću utvrditi da mu je autor

⁶⁶ F. Banfi, n. dj., str. 53.

⁶⁷ Od von Schultea je tu tvrdnju preuzeo Kuttner (*Repertorium der Kanonistik*, str. 408), a od Kuttnera ostali povjesničari kanonskog prava.

⁶⁸ S. Kuttner, str. 411—413; Gyula Gabor, *Adatok a koezépkori magyar koenyvirás taerténetéhez* (c. III, Magyar Pal XIII. századi kånonjogtudós »Notabilia« c. müvének ismeretlen példánya a giesseni egyetemi könyvtárban), in »Magyar Könyvszemle« Uj folyam, v. XVIII (Budapest 1910), str. 19—25; F. Banfi, n. dj., str. 53.

⁶⁹ S. Kuttner, n. dj., str. 408—410; F. Banfi, n. dj., str. 53—54.

Pavao iz Ugarske, to je ipak moguće za komentar na drugu i treću zbirku dekretala. Iako, naime, ni jedan poznati rukopis komentara na drugu zbirku dekretala nema imena svoga autora, ipak je sigurno da ih je napisao Pavao, jer ti komentari u gotovo svim rukopisima stoje neposredno ispred komentara na treću zbirku dekretala koji u kolofonu nose Pavlovo ime.⁷⁰

Notabilia »*Nota quod non possumus.*« Inc. »*Preterea.* *Nota quod non possumus iudicare de facto, nisi plene intelligamus.*...« Rukopisi: Angers (France) Bibl. de la Ville, 374 (f. 361; ff. 10v ss.); Berlin, Staatsbibliothek Lat. fol. 249 (ff. 60v—64); Leipzig, Universitätsbibl. 975 (ff. 209—211); Oxford, Bodeiana Laud. misc. 646 sum. cat. 1141 (ff. 62—65); Paris, Bibl. Nationale 14320 (ff. 134v—140) i 17530 (ff. 50—53v); Vatikan, Bibl. Apostolica Borgh. 261 (ff. 76—80); Worcester, Cathedral F. 159 (ff. 17—19v).^{70a}

NOTABILIA III^{ae} COMPILATIONIS DECRETALIUM

Notabilia »*Nota quod tituli decretalium.*« Inc. »*Devotioni.* *Nota quod tituli decretalium sunt autentici.*...« Rukopisi: Angers, Bibl. de la Ville 374 (ff. 14—21v); Berlin, Staatsbibl. Lat. fol. 249 (ff. 64—71); Giessen, Universitätsbibl. MCVI (Erstes Stück); Leipzig, Universitätsbibl. 975 (ff. 211—216); Oxford, Bodleiana Laud. misc. 646 (ff. 65v—74); Paris, Bibl. Nationale 14320 (ff. 140—151) i 17530 (ff. 53v—61); Paris, Arsenal 394 (ff. 77—122v); Vatikan, Bibl. Apostolica Borgh. 261 (ff. 80—90); Worcester, Cathedral F. 159 (ff. 19v—25v).⁷¹

Osim spomenutih djela Pavao je napisao i jedno djelo koje je do sada tri puta bilo tiskano. Riječ je o djelu *Summa de poenitentia* koje je 1220. napisano na poticaj sv. Dominika. Bilo je namijenjeno dominikancima koji su se spremali za službu ispovjednika i duhovnog vodstva vjernika.⁷² Poznati povjesničar dominikanskog reda P. Mandonnet kaže da je to *le premier manuel de théologie morale à l'usage des confesseurs.*⁷³ Značajno je ne samo zbog toga što je to prvi pravno-teološki pristup ispovjednoj problematici u dominikanskom redu, pa je kao takvo bilo predstavljeno na 2. općoj skupštini reda u Bologni 30. svibnja 1221, nego što je to — između ostaloga — uopće prvi

⁷⁰ F. Banfi, n. dj., str. 54.

^{70a} S. Kuttner, n. dj., str. 411—412; F. Banfi, n. dj., str. 54.

⁷¹ S. Kuttner, n. dj., str. 412—413; F. Banfi, n. dj., 54—60; G. M. Dénes, n. dj., str. 22, bilj. 1.

⁷² H. Vicaire, *Storia di San Domenico*, str. 516.

⁷³ Pierre Mandonnet, *La »Summa de poenitentia magistri Pauli presbyteri S. Nicolai«*, in »Aus der Geisteswelt des Mittelalters«, 1. Halbband. Studien und Texte Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres von Freunden und Schilern gewidmet. Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Supplementband III. Münster i. W. 1935, str. 526.

otvoren, teološki izgrađen i, gotovo moderan pristup bračnoj etici u tom inače juridički obilježenom razdoblju.^{73a} U njegovu uvodu Pavao tumači razloge koji su ga naveli da se prihvati njegova pisanja: *Quoniam circa confessiones animarum pericula sunt, et difficultates quandoque emergunt; ideo ad honorem Dei, beati Nicolai ac Fratrum utilitatem ac confitentium salutem, tractatum brevem de confessione compilavi; sub certis titulis, singula quae circa confessionem requiruntur et incidunt, concludentes, ut facilius lector quae velit valeat invenire.*⁷⁴ Potreba za jednim ovakvim djelom nametnula se posebno poslije IV Lateranskog koncila (1215), koji u svojim konstitucijama X (*De praedicatoribus instituendis*) i XXI (*Omnis utriusque sexus*) naređuje svim biskupima imenovanje ispovjednika i uvodi obvezu godišnje ispovijedi za sve vjernike.⁷⁵ Budući da se je dominikanski red među prvima odazvao pozivu provođenja reformnih odredaba tog sabora, odmah se nametnula potreba za jednim ovakvim priručnikom koji bi sustavno obradio sva pitanja koja je morao znati jedan ispovjednik.⁷⁶

Summa de poenitentia sastoji se od dva različita dijela. Prvi sadržava *Summa de confessione*, a drugi *Tractatus de vitiis et virtutibus*. Evo i naslova njegovih poglavlja:

1. *In quo tempore incepit confessio;*
2. *Quare sit instituta;*
3. *Cui facienda sit, idest cui debemus confiteri;*
4. *Quando sit confitendum;*
5. *Quae sunt necessaria ad veram confessionem;*

^{73a} *Allein die Bayerische Staatsbibliothek besitzt von dieser Summe nicht weniger als 17 Handschriften. . . Diese Summe ist nicht nur deshalb wichtig, weil sie die erste aktive Tätigkeit des Dominikanerordens in der Literatur der Busse und Moral darstellt und am 30. Mai 1221 im zweiten Generalkapitel als die Summe vorgelegt wurde, sondern weil sie bereits für die erste, vom Verfasser als kanonistisch bezeichnete Epoche, Zeugnis gibt von einer unbefangeneren Sicht des ehelichen Vollzuges und der Geschlechtslust. So finden wir in den Kapitel »de coitu coniugali« (nach der Ausgabe von Duellius aus dem Jahre 1723 als Kapitel 17) nicht nur in den späteren Bearbeitungen dieser Summe, sondern bereits in den davorliegenden Hss. des 13. Jahrhunderts ausdrücklich hervorgehoben, dass die eheliche Pflichtforderung zur Vermeidung der einigen Unzucht wegen keine Sünde ist (Johannes Gründel u recenziji: Ziegler Joseph Georg, *Die Ehelehre der Pönentialsommen von 1200—1350. Eine Untersuchung zur Geschichte der Moral- und Pastoraltheologie. (Studien zur Geschichte der katholischen Moraltheologie, Bd. 4. Hrsg. von M. Müller.) Regensburg, Pustet, 1956, in »Münchner Theologische Zeitschrift, 8 (1957), str. 223—225.**

⁷⁴ P. Mandonnet, n. dj., str. 525.

⁷⁵ Joannes Dominicus Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova, et amplissima collectio, XXII. Venetiis Apud Antonium Zatta, 1778, 1008—1010.*

⁷⁶ P. Mandonnet, n. dj., str. 529, 532—534.

6. *De allocutione sacerdotis;*
7. *De circumstantiis quas peccator tenetur confiteri;*
8. *Utrum circumstantiae aggravent peccatum;*
9. *De interrogationibus a sacerdote faciendis;*
10. *De generibus abusionum;*
11. *De offitio et debito sacerdotis circa poenitentem;*
12. *Quis peccata dimittat et per quem mortalia sive venialia dimittantur;*
13. *De modo poenitentiae pro quolibet peccato;*
14. *Quae sunt casus in quibus tenetur peccatum semel confessum iterum confiteri;*
15. *Quid valeant remissiones quae fiunt ... in dedicationibus ecclesiarum...;*
16. *De nocturna pollutione;*
17. *De coitu coniugali;*
18. *De gradibus peccatorum;*
19. *De venialibus peccatis;*
20. *De impedimentis confessionis;*
21. *De desperatione veniae;*
22. *De principalibus viciis et peccatis.*⁷⁷

Ovo djelo sadržava više zanimljivih preporuka ispovjednicima kako se trebaju odnositi prema onima koji se ispovijedaju, kao npr. *Adsit benevolus, paratus erigere et secum onus portare; habeat dulcedinem in afflictione, pietatem in alterius crimine, discretionem in varietate; adiuvet confitentem leniendo, consolando et spem promittendo et, cum opus fuerit, etiam increpando; doceat loquendo, instruat operando; sit particeps laboris qui particeps vult fieri consolationis, et doceat perseverantiam.*⁷⁸ Što se pak tiče ispovijedanja svećenika i redovnika, Pavao im posebno preporučuje da skrenu pažnju na slijedeće stvari: *Duodecim sunt abusiones claustris, quibus totius religionis summa corrumpitur, scilicet: Praelatus negligens, discipulus inobediens, iuvenis otiosus, senex obstinatus, monachus curialis, monachus causidicus, seu canonicus vel regularis; habitus preciosus, cibus exquisitus; rumor in claustris; lis in capitulo, dissolutio in choro; irreverentia in altare. In his delinquant claustrales, de quibus poterit sacerdos interrogare.*⁷⁹

Koliko je *Summa de poenitentia* bila raširena, najbolje pokazuje činjenica da je bila tri puta izdavana, i to dva puta na

⁷⁷ Raimundus Duellius, *Miscellaneorum quae ex codicibus mss. collegit liber I. Augustae Vindelicorum et Graecii*, 1723, str. 60—77.

⁷⁸ N. dj., str. 68.

⁷⁹ N. dj., str. 67—68.

latinskomu: 1723⁸⁰ i 1880,⁸¹ te jedanput na nizozemskom.⁸² Osim toga postoji više od 50 poznatih rukopisa tog djela razasutih po cijeloj Evropi koji se u nekim dijelovima međusobno razlikuju. Postoje također određene razlike između rukopisa i navedenih tiskanih izdanja u koje ovdje ne želimo ulaziti. Donosimo popis važnijih rukopisa s naznakom knjižnica u kojima se nalaze: *Inc. Quoniam circa confessiones pericula sunt animarum et difficultates quandoque emergunt, ideo ad honorem Dei sancti quoque Nicolai ac fratrum utilitatem et confitentium salutem tractatum brevem de confessione compilavi.* Rukopisi:

Admont (Oesterreich), Abteibibliothek 235 (XIV), ff. 84v—97v; 705 (XIV), ff. 76—89v; 766 (XIV), ff. 108—125.

Alba (Italia), Biblioteca del Seminario 13 (XIV—XV), ff. 49—70.

Angers (France), Bibl. de la Ville Cord. 394 (XIV).

Bamberg (B. R. Deutschland), Staatsbibliothek Msc. patr. 52 (Q. IV. 39) (1418), ff. 80 ss.

Berlin, Staatsbibl. Theol. fol. 28 (XV), ff. 256 ss.; Deutsche Staatsbibl. Magdeb. 150 (XIII—XIV), ff. 9—19v.

Bressanone (Italia), Seminario 143 (XV), ff. 149v—153v.

Burgo de Osma (España), Catedr. 116 (XIV—XV), ff. 25 ss.

Cambridge Mass. (U.S.A.), William W. Gunn 1 (XIII), ff. 42—50.

Charleville (France), Bibl. de la Ville 84 (XIII), n. 1 (mag. Alani).

Dresden, Stadtbibl. P. 39 (XV), ff. 43v—55 (Berengarius).

Einsiedeln (Oesterreich), Abteibibl. 226 (XIV), pp. 1—33; 275 (XIV—XV), ff. 147v—164.

Erfurt (Deutsche D. Republik), Wissenschaftliche Bibl. der Stadt, Amplon. Duod. 9 (XIII), ff. 37 ss.

Erlangen (B. R. Deutschland), Universitätsbibl. Cod. 221 (XIV), ff. 138 ss.; Cod. 276 (XIII), ff. 9 ss; Cod. 318 (XIII—XIV), ff. 10 ss.

Escorial (España) d. IV. 15 (XV), ff. 39—59.

Fribourg (Confederatio Helvetica), Univ. Bibl. L. 53 (XIV), ff. 150—160.

's Gravenhage (Nederland), Kronikl. Bibl. 72. J. 24 (XIV), ff. 150—160.

Graz (Oesterreich), Universitätsbibl. 936 (XIV), ff. 159—193; 1015 (XV), ff. 1—21.

⁸⁰ Vidi bilj. 77.

⁸¹ *Bibliotheca Castnensis, seu Codicum Manuscriptorum qui in Tabulario Casinensi asservantur Series, IV, Florilegium Casinense Monte-Casino 1880, str. 191—215.*

⁸² J. Lindeboom, *Een middeleeuwsch Handschrift over de Biecht*, in »Nedelandsch Archief voor Kerkgeschiedenis«, N. S. XV. Gravenhagen 1919, str. 161—219.

- Heiligenkreuz (Oesterreich), Klosterbibl. 316 (XIV), ff. 76v—78v.
Ithaka (New York), Cornell Univ. B. 22 (XV), ff. 240v—258.
Klagenfurt (Oesterreich), Studienbibl. Pap. 166 (XIV), ff. 137v—
—149.
Klosterneuburg (Oesterreich), Klosterbibl. Cod. 194 (XV), ff.
196 ss.; Cod. 797 (XV), ff. 231 ss.
Krakow, Conventus Ord. Praed. L. XV. 11 (XV), pp. 195—222.
Leipzig, Universitätsbibl. Cod. 152 (XIV), ff. 19 ss.
London, British Museum, Add. 18325 (XIII), ff. 2v ss.; Arundel
395 (XIV), ff. 60 ss.
Luxembourg, Bibl. Nat. 132 (XV), ff. 15v—21.
Mainz, Stadtbibl. II. 99 (XV), ff. 226—245 (?).
München, Universitätsbibl. 2° Cod. m. 108^a (a. 1448), ff. 1r ss.
(fragm.); Staatsbibl. Clm 3238 (XV), ff. 146 ss.; Clm 4586
(XIII), ff. 1 ss.; Clm 4782 (XV), ff. 1 ss.; Clm 4708 (1469/
/1472), ff. 70v ss.; Clm 5604 (XV), ff. 155 ss.; Clm 9666
(XIII), ff. 75 ss.; Clm 11.388 (XIII), ff. 48 ss.; Clm 14.724
(XIV), ff. 246 ss.; Clm 18.779 (XV), ff. 148 ss.; Clm 3049
(XV), ff. 40 ss.; Clm 3596 (XV), ff. 132 ss.; Clm 5879 (XV),
ff. 17 ss.; Clm 12.665 (XIII—XIV), ff. 143 ss.; Clm 14.177
(XV), ff. 246 ss.
Oxford, Bodleiana, Cod. Laud. miscell. 208; Coll. Lincoln, Cod.
67.
Padova, Biblioteca Universitaria 1746 (XIV), pp. 1—51.
Paris, Bibl. Nationale Cod. lat. 14.883; Cod. lat. 14.528; Cod. lat.
15.952, ff. 99 ss.; Cod. lat. 16.504, ff. 83 ss.
Parma (Italia), Bibl. Palat., Parm. 293 (a. 1287), ff. 1—12v.
Prag, Metrop. Kap. A. LXXIII. 5 (XIV—XV), ff. 329v—334v;
Univ. knihovna III. D 13 (XIV), ff. 143v—148v; X. B. 9 (a.
1405), ff. 202v—226v.
San Daniele del Friuli (Italia), Bibl. comunale 170 (XV), ff.
187—198v.
St. Paul im Lavanttal (Oesterreich), Hosp. membr. 84 (XIV),
ff. 174—183.
Trier (B. R. Deutschland), Stadtbibliothek Cod. 802 (XV), ff.
254 ss.
Tours (France), Bibl. de la Ville 415 (XIV), ff. 53—66v.
Vatikan, Bibl. Apostolica, Cod. Pal. lat. 461 (XV), ff. 251 ss.;
Cod. Pal. lat. 397 (1439), ff. 18 ss.; Cod. Pal. lat. 710; Ottob.
lat. 518 (XIII), ff. 78—100.
Venezia, Bibl. Marciana (Valentinelli, Bibl. ms. codd. S. Marci
II, 99).
Wiener Neustadt (Oesterreich), Neukloster D. 20 (XV), ff. 348—
—384.
Wolfenbüttel (B. R. Deutschland), Herzog August Bibl. 344
Helmst. (XV), 22—33v.

Zwettl (Oesterreich), Klosterbibl. 337 (XV), ff. 38v—51v (mag. Ioh. doct. decret.).⁸³

Résumé

L'auteur procède dans cette étude à un examen critique des travaux qui ont paru jusqu'à ce jour sur le Frère Paul de Hongrie, l'un des compagnons de S. Dominique, devenu professeur de droit canon à l'Université de Bologne entre 1210—1219, auteur d'ouvrages de droit canon, et qui fut en outre le fondateur de la province de Hongrie.

Il expose les opinions de quelques auteurs italiens et de deux hongrois qui attestent qu'il était d'origine croate, de Dalmatie, et non hongroise, bien qu'à cette époque, la Dalmatie fit partie de royaume de la couronne de S. Etienne.

L'auteur suit Paul de Hongrie dans sa mission de fondateur des premiers couvents de l'Ordre en Hongrie et en Croatie et il analyse plus particulièrement le texte de l'opuscule »De provinciae Hungariae originibus«, écrit autour de l'année 1259 par le prieur de Bodrog Sulbert. Se fondant sur le témoignage de certains auteurs et sur la tradition conservée dans la pro-

⁸³ Heinrich Weisweiler, *Handschriftliches zur Summa de penitentia des Magister Paulus von Sankt Nikolaus*, in »Scholastik« V (Freiburg i. B. 1930), str. 250—251; P. Mandonnet, n. dj., str. 525—528; F. Banfi, n. dj., str. 133—145; Thomas Kaepfeli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, III. (Ovdje ujedno koristim priliku da najljepše zahvalim svom velikom prijatelju P. Tomi Kaepfelju O. P., dugogodišnjem direktoru Historijskog instituta dominikanskog reda u Rimu, na ljubeznoj susretljivosti kojom mi je dopustio da se poslužim njegovim rukopisnim djelom *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, sv. III, koje bi trebalo izići iz tiska u tijeku 1978, iz kojega sam crpao mnoge indikacije rukopisa Pavlova djela *Summa de poenitentia*.) O istom djelu v. također: Amédée Teetaert, *La confession aux laïques dans l'Eglise latine depuis le VIII jusqu'au XIV siècle*. Louvain 1926, str. 351 ss.; Isti, *La »Summa de poenitentia: Quoniam circa confessiones« du Cardinal Bérenger Frédol Senior*, in »Miscellanea moralia in honorem Eximii Domini Arthur Janssen. Bibliotheca Ephemeridum theologicarum Lovaniensium, Series I, Vol. 2. Louvain 1948, str. 567—600; Johannes Gründel, *Die Lehre von den Umständen der menschlichen Handlung*, in »Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters«, Band 39, Heft 5. Münster 1963, str. 408—412; Pierre Michaud-Quantin, *Sommes de casuistique et manuels de confession au moyen âge (XII—XVI siècles)*, in »Analecta mediaevalia Namurcensia«, 13. Louvain-Lille-Montreal 1962, str. 24—26; Isti, *La »Summula in foro poenitentiali« attribuee a Bérenger Fredol*, in »Studia Gratiana post octava Decreti saecularia. Collectanea historiae iuris canonici, XI. Bononiae, Institutum Gratianum, 1967, str. 145—167; Isti, *A propos des premières Summae confessorum*, in »Recherches de Théologie ancienne et médiévale«, XXVI (Louvain 1959), str. 297—299.

vince dominicaine croate de Dalmatie, il parvient à la conclusion-contraire à ce qu'on pensait jusqu'ici- que le Frère Paul n'est pas allé chez les Cumans du Dniéper, mais en Bosnie ou en Dalmatie, où, à cette époque serpentait un fort mouvement patarin d'inspiration catharre; c'est là d'ailleurs que Paul envoya les premiers Frères hongrois aptes à ce type de ministère.

Dans la seconde partie, sont analysées les oeuvres du Frère Paul les »Notabilia« sur les trois premières compilations des décrétales et sa »Summa de Poenitentia« dont il notifie tous les manuscrits connus jusqu'ici.